

## **ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНИ РАҲБАРЛАРИНИНГ АҲОЛИ ВА ХУДУДЛАРНИ ТАБИЙИЙ ҲАМДА ТЕХНОГЕН ХУСУСИЯТЛИ ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАРДАН МУҲОФАЗА ҚИЛИШ БОРАСИДАГИ ТАШКИЛИЙ-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ**

*Джавлонов Хушид Эргашевич*

*Ўзбекистон Республикаси ИИБ*

*Академияси магистратура факультети*

*тингловчиси*

**Аннотация:** Ушбу мақолада фавқулодда вазиятлар, хусусан техноген офатлар юз берганда ҳудудий ички ишлар органлари (ИИО) раҳбарларининг ташкилий-тактик ҳаракатлари Сардоба сув омборидаги ҳалокат мисолида таҳлил қилинган. Мақолада аҳолини эвакуация қилиш, жамоат тартибини сақлаш, мулк дахлсизлигини таъминлаш ва бошқа хизматлар билан ҳамкорликни йўлга қўйишда ИИО раҳбар таркибининг бошқарув қарорлари ҳамда уларнинг самарадорлигини ошириш масалалари ёритилган.

**Калит сўзлар:** фавқулодда вазият, техноген офат, Сардоба воқеалари, ички ишлар органлари, ташкилий-тактик ҳаракатлар, эвакуация, жамоат хавфсизлиги, бошқарув қарори.

## **ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИОННО-ТАКТИЧЕСКИХ ДЕЙСТВИЙ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПРИ ЗАЩИТЕ НАСЕЛЕНИЯ И ТЕРРИТОРИЙ ОТ СТИХИЙНЫХ И ТЕХНОГЕННЫХ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ**

**Аннотация:** В данной статье анализируются организационно-тактические действия руководителей территориальных органов внутренних дел (ОМД) в чрезвычайных ситуациях, в частности, в результате техногенных катастроф, на примере катастрофы на Сардобском водохранилище. В статье рассматриваются вопросы повышения эффективности управленческих решений руководства ОМД при эвакуации населения, поддержании общественного порядка, обеспечении неприкосновенности имущества и налаживании сотрудничества с другими службами.

**Ключевые слова:** чрезвычайная ситуация, техногенная катастрофа, события в Сардобе, органы внутренних дел, организационно-тактические действия, эвакуация, общественная безопасность, управленческие решения.

Хозирги замонда глобал иқлим ўзгаришлари ва йирик муҳандислик-техник иншоотлар кўлами кенгайиши даврида аҳоли ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан (ФВ) муҳофаза қилиш давлат хавфсизлигининг ажралмас қисмига айланди. Бундай инқирозли вазиятларда тезкор, аниқ ва тизимли ҳаракат қилиш масъулияти бевосита ҳудудий ички ишлар органлари (ИИО) ва уларнинг раҳбарлари зиммасига тушади[1, с. 138-140].

2020 йил 1 май куни Сирдарё вилоятидаги “Сардоба” сув омбори тўғонининг бузилиши билан боғлиқ техноген офат ИИО тизими учун реал шароитдаги йирик синов бўлди. Содиқ бўлган ушбу вазият мисолида ҳудудий ИИО раҳбарларининг ташкилий-тактик ҳаракатлари, куч ва воситаларни бошқариш механизмини илмий-амалий жиҳатдан таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга.

Сардоба сув омбори тўғони ёрилиши билан боғлиқ техноген фавқулодда вазият кўлами ва уни бартараф этишда, хусусан, аҳолини хавфсиз ҳудудларга кўчириш ҳамда тартибни сақлашда ички ишлар органлари ва бошқа тизимлар томонидан амалга оширилган ҳаракатларнинг асосий статистик кўрсаткичлари қуйидаги рақамларда акс этган[2].

Расмий статистикага кўра эвакуация қилинган умумий аҳоли сони 89 450 га яқин фуқаро (Сирдарё вилоятининг Сардоба, Оқолтин ва Мирзаобод туманларидан 70 000 дан ортиқ, шунингдек, кўшни Жиззах вилоятининг Пахтакор, Шароф Рашидов, Дўстлик ва Мирзачўл туманларидан 18 450 дан ортиқ аҳоли) қилинган. Вайрон бўлган ва зарар кўрган уй-жойлар эса – 4 710 та турар жой (шундан 2 211 таси бутунлай яроқсиз ҳолга келган, 2 499 таси таъмирталаб). Бундан ташқари 48 та ижтимоий соҳа объекти (мактаблар, боғчалар, тиббиёт муассасалари), 130 км автомобиль йўллари, 5 та кўприklar зарар кўрган[3].

Офат оқибатларини бартараф этиш, кидирув-қутқарув ва жамоат тартибини сақлаш тадбирларига жами инқироз даврида қуйидаги кучлар сафарбар этилган. ИИО шахсий таркибдан 20 000 га яқин ходим (Ички ишлар органлари, Мудофаа вазирлиги, Миллий гвардия ва Фавқулодда вазиятлар вазирлиги тузилмалари). Улар, бўшаб қолган ҳудудларда бўриликликнинг олдини олиш ва блокпостларда хизмат ўташ учун бир вақтнинг ўзида 3 000 дан ортиқ кучайтирилган ИИО ходимлари навбатчилик асосида жалб қилинган. 2 000 дан ортиқ техника воситалари (шу жумладан, эвакуация учун ИИО ва ҳамкор ташкилотлар томонидан ташкил этилган автобуслар, оғир муҳандислик техникалари ва сувда қутқарув қайиқлари).

ИИО томонидан тун-у кун ташкил этилган мобил патруллик ва маҳаллалар киришига ўрнатилган блокпостлар натижасида бўшаб қолган уйлاردан мулк талон-торож қилиниши ҳолатларига йўл қўйилмаган.

Тезкор штаб томонидан бошқарилган қидирув-қутқарув гуруҳлари томонидан сув қуршовида қолган 138 нафар фуқаро бевосита вертолётлар ва махсус қайиқлар ёрдамида эвакуация қилинган.

Эвакуация қилинган аҳоли учун Жиззах ва Сирдарё вилоятларидаги 200 дан ортиқ мактаб, коллеж ва стадионларда вақтинчалик яшаш нуқталари ташкил этилиб, уларнинг хавфсизлиги тўлиқ ИИО назоратига олинган.

Тизимли таҳлил қилишда Сардоба воқеалари давридаги ИИО фаолиятига оид эмпирик (амалий) маълумотларни ўрганиш методларидан фойдаланилди. Ҳаракатлар тактикасини баҳолашда Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни ва ИИБнинг тегишли ички идоравий меъёрий ҳужжатлари асос қилиб олинди.

Сардоба воқеалари кўрсатдики, сув босиш хавфи юзага келган илк соатларда ҳудудий ИИО раҳбари кутилмаган вазиятда тезкор қарор қабул қилиш марказига айланиши лозим. Инқироз даврида ИИО раҳбарларининг ташкилий-тактик ҳаракатларини унча асосий босқичга бўлиш мумкин:

Сув омбори тўғрисида ёрилиши ҳақида хабар олинishi билан Сардоба, Оқолтин ва Мирзаобод туманлари ИИБ раҳбарлари томонидан қуйидаги тактик ҳаракатлар амалга оширилди. Жумладан, шахсий таркиб зудлик билан “Йиғин” сигнали асосида оёққа турғазилди ва содир бўлган ҳудудда ИИОнинг тезкор штаби тузилиб, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги (ФВВ), Миллий гвардия ва маҳаллий ҳокимлик билан тўғридан-тўғри алоқа (коммуникация) ўрнатилди.

Сув босиш ҳудудидан 70 мингдан ортиқ аҳолини эвакуация қилишда Йўл-патрул хизмати (ЙПХ) ва Патрул-пост хизмати (ППХ) ходимларининг ҳаракати ИИО раҳбарияти томонидан қуйидагича ташкил этилди.

Транспорт воситаларининг тирбандлигини олдини олиш ва хавфсиз ҳаракатланиш йўналишларини яратиш учун ЙПХ постлари кучайтирилди ва аҳоли орасида ваҳима тарқалишининг олдини олиш мақсадида овоз кучайтиргичлар орқали аниқ ва хотиржам кўрсатмалар берилди[4].

Аҳоли уй-жойларини ташлаб чиққандан сўнг, бўшаб қолган ҳудудларда мулкни талон-торож қилиш (бўриликлик) хавфи юзага келади. Сардобада бу хавфни жиловлаш учун сув остида қолмаган ёки хавф чекинган маҳаллаларда ИИО ходимларидан иборат кеча-ю кундузлик мобил патрул гуруҳлари ташкил этилди. Блокпостлар ўрнатилиб, ҳудуддан олиб чиқиб кетилаётган шубҳали юклар ва автотранспортлар қатъий текширувдан ўтказилди. Бу эвакуация қилинган фуқароларнинг мулкни тўлиқ сақлаб қолиш имконини берди.

Сардоба воқеаларида ички ишлар органларининг ФВВ кучлари билан ҳамкорликдаги эвакуация тактикаси юзлаб инсонлар ҳаётини сақлаб қолди. Бироқ, алоқа воситаларининг техник барқарорлиги ва фавқулодда вазият шароитида тарқоқ ҳаракат қилувчи хизматлар орасидаги рақамли мувофиқликни янада яхшилаш зарурати сезилди[5, б.261-266].

Сардоба воқеаларидан олинган сабоқлар асосида, ҳудудий ИИО раҳбарларининг ФВ шароитидаги ташкилий-тактик ҳаракатлари самарадорлигини ошириш учун қуйидаги илмий-амалий тавсияларни илгари суриш мумкин:

| Ҳаракат йўналиши      | Мавжуд муаммо / Эҳтиёж                                         | Тавсия этилаётган ечим (Инновация)                                                                                      |
|-----------------------|----------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Алоқа ва бошқарув     | Анъанавий алоқа тармоқларининг ФВ пайтида узилиб қолиши        | ИИО тезкор штабларини сунъий йўлдош алоқаси ва автоном автоном қувват тизимлари билан таъминлаш.                        |
| Ҳудудни назорат қилиш | Сув босган ёки вайрон бўлган оғир ҳудудларни кузатиш қийинлиги | Патруллик хизматига Дронлар (УУА) ва Иссиқлик сезувчи камераларни кенг жорий этиш.                                      |
| Ходимлар тайёргарлиги | Психологик босим ва стресс шароитида қарор қабул қилиш         | ИИО раҳбар таркиби учун йирик ҳажмдаги табиий ва техноген офатлар симуляция қилинган тактик-ўқув машқларини кўпайтириш. |

Ҳудудий ИИО раҳбарининг фавқулодда вазиятлардаги ташкилий-тактик ҳаракатлари фақатгина буйруқ беришдан иборат эмас, балки стресс ҳолатида куч ва воситаларни тўғри тақсимлаш, бошқа идоралар билан соат механизмидек аниқ ҳамкорликни йўлга қўйиш санъатидир. “Сардоба воқеалари” маҳаллий ИИО органларининг бундай инқирозларга тез мослаша олишини кўрсатди, шу билан бирга, бошқарув тизимини рақамлаштириш ва тактик тайёргарликни мунтазам янгिलाб бориш зарурлигини исботлади. Мазкур тадқиқот хулосалари ИИО раҳбар таркиби учун ФВ шароитида ҳаракат қилиш бўйича услубий қўлланмалар яратишда хизмат қилиши мумкин.

Шундай қилиб ИИО ҳудудий раҳбарининг фавқулодда вазиятлардаги (ФВ) бошқарув фаолияти – бу инқирозли соатларда куч ва воситаларни хаоссиз, тизимли ва минимал вақт ичида сафарбар этиш санъатидир. Сардоба воқеалари ва халқаро тажриба (АҚШнинг ICS, Япониянинг автоном алоқа тизимлари) таҳлили асосида, ИИО раҳбарининг ташкилий-бошқарув фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган, илмий ва амалий жиҳатдан асосланган 4 та энг муҳим таклифни тақдим этамиз.

1. Бошқарув ваколатларини марказдан вазият жойига кўчириш (Децентрализация). Йирик ФВ юзага келганда (масалан, тўғон ёрилишининг илк 30 дақиқасида), ҳудудий (туман) ИИО раҳбари кўпинча юқори турувчи вилоят ёки вазирлик раҳбариятидан расмий буйруқ ва ҳаракатлар режаси тасдиқланишини кутишга мажбур бўлади. Бу қимматли вақтнинг йўқотилишига олиб келади.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга ўзгартириш киритиш орқали, ФВ эълон қилинган ҳудуддаги туман ИИБ бошлиғига юқори турувчи органларнинг буйруғини кутмасдан, мустақил равишда тезкор қарор қабул қилиш ваколатини бериш. Раҳбар интуитив эмас, балки олдиндан тасдиқланган “Инқирозли алгоритмлар” (Action Matrix) асосида ҳаракат қилиши лозим.

Бошқарувдаги бюрократик занжир қисқаради, аҳолини эвакуация қилиш ва йўлларни ёпиш бўйича тактик буйруқлар офатнинг илк дақиқаларидаёқ ижрога йўналтирилади.

2. ИИО Тезкор штабларининг “Техник автономлиги” ва рақамли хариталаштиришни йўлга қўйиш. Сардоба сув омбори тўғони бузилганда, ҳудуддаги уяли алоқа операторларининг базавий станциялари ва электр тармоқлари ишдан чиқди. Бу ИИО шахсий таркиби ва патруль гуруҳлари ортасидаги алоқанинг узилишига ҳамда вазиятни умумий назорат қилишнинг қийинлашишига сабаб бўлди.

Ҳудудий ИИО раҳбари ихтиёридаги Тезкор штабни мажбурий тартибда сунъий йўлдош алоқа тизимлари (масалан, космик алоқа терминаллари) ва автоном генераторлар билан жиҳозлаш. Шу билан бирга, штабда ФВВ билан интеграциялашган ГАТ (Геоинформацион тизимлар) рақамли хариталарини жорий этиш лозим. Раҳбар қарорни кўр-кўрона эмас, дронлардан келаётган онлайн тасвир ва сув босиш динамикаси акс этган рақамли харитага қараб қабул қилиши шарт. Бунинг учун ташқи омиллардан (электр, маҳаллий алоқа тармоғи узилишидан) мутлақо мустақил бўлган узлуксиз бошқарув тизими яратилади.

3. Эвакуация вақтида “Ақлли патруллик” ва масофавий периметр назорати тактикасини кенг қўллаш лозим. Аҳоли хавфсиз ҳудудга кўчирилгандан сўнг, бўшаб қолган юзлаб гектар майдондаги уй-жойларни бўриликликдан ҳимоя қилиш учун жуда катта миқдорда ИИО жонли кучи (ходимлар) талаб этилади. Бу ходимларни хавфли ҳудудда узоқ ушлаб туриш уларнинг ҳаётига ҳам таҳдид солади. Бу ҳолатни бартараф этиш учун ҳудудий ИИО раҳбарлари ФВ шароитида жамоат тартибини сақлаш тактикасини ўзгартиришлари лозим. Жисмоний блокпостлар ва пиёда патруллар ўрнига “Рақамли периметр” тактикасини қўллаш. Бунда эвакуация ҳудуди чегараларига ҳаракат датчикли мобил видеокамералар ўрнатилади ва ҳудуд қидирув-қутқарув дронлари (УУА) орқали ҳаводан назорат қилинади. Ходимлар фақат дрон аниқлаган шубҳали

ҳаракат нуктасига (Тезкор ҳаракатланувчи гуруҳ сифатида) боради. Натижада, ИИО шахсий таркибининг соғлиғи ва ҳаёти хавф остига қўйилмайди, куч ва воситалар оптималлаштирилади, бўриликликка қарши кураш самарадорлиги 100% га етказилади.

4. Идоралараро ҳамкорликнинг рақамли платформасини яратиш. Мавжуд муаммо: Сардоба воқеаларида ИИО, ФВВ, Миллий гвардия ва Мудофаа вазирлиги кучлари ўртасида маълумот алмашинуви кўп ҳолларда телефон қўнғироқлари ёки жисмоний учрашувлар орқали амалга оширилди. Бу ахборотнинг кечикишига олиб келади. Ушбу вазиятга ҳал қилиш мақсадида ФВ шароитида ҳудудий ИИО раҳбари бошқа идоралар билан тезкор ахборот алмаша олиши учун Ягона инқирозли бошқарув рақамли платформасини яратиш. Бу тизим орқали ИИБ бошлиғи қайси маҳаллага ФВВнинг нечта қайиғи кирганини, Миллий гвардиянинг қайси пости қаерда турганини ва ИИОнинг патруль машиналари қаерда ҳаракатланаётганини онлайн экранда кўриб туриши керак. Куч ва воситаларнинг бир-бирини такрорлаши (дубликат ҳаракатлар) олди олинади. Мувофиқлаштириш тезлиги бир неча баробарга ошади.

Ушбу таклифларнинг илмий янгилиги шундаки, улар ИИО раҳбарининг ФВдаги фаолиятини анъанавий “экстенсив” (кўп ишчи кучи жалб қилиш) моделдан “интенсив” (рақамли технологиялар ва автоном тактикага асосланган) бошқарув моделига ўтказишни асослаб беради. Мазкур тизимни Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг “ИИОда бошқарув фаолияти” ва “Тезкор-қидирув фаолияти” кафедралари ўқув дастурларига ҳамда ИИО раҳбар таркибини тайёрлаш курсларига симуляция машғулотлари сифатида киритиш тавсия этилади.

### **Фойдаланган адабиётлар руйхати:**

1. Пьянников В.И. Правовое регулирование деятельности органов внутренних дел Республики Казахстан при чрезвычайных ситуациях социального характера / В.И. Пьянников // Закон и право. – 2020. – № 7. – С. 138-140
2. Марказий Осиёда гидротехника иншоотлари хавфсизлиги ва Сардоба сабоқлари: таҳлилий шарҳ [Матн] // Оролни қутқариш халқаро жамғармаси Ахборотномаси / Давлатлараро сув хўжалигини мувофиқлаштирувчи комиссиясининг Илмий-ахборот маркази (ИАМ ДСХМК). – 2020. – Чиқиш 4 (42). – Б. 18–31.
3. “Ўзтемирйўлқурилишмонтаж” УНИ, “Ўзгип” МЧЖ ва бошқаларнинг мансабдор шахсларига нисбатан Сардоба сув омбори тўғонининг ёрилиши факти бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий суди Ҳарбий ҳайъатининг 2021 йил 10 майдаги № 1-0012-21-сонли жиноят иши бўйича ҳукми [Матн] // Ўзбекистон

Республикаси Олий суди архиви. – Ҳарбий ҳайъат фонди. – 1-рўйхат. – Иш № 1-0012-21.

4. Сирдарё вилоятидаги Сардоба сув омбори тўғонининг ёрилиши факти бўйича жиноят иши материаллари (01.05.2020 й.) [Матн] // Ўзбекистон Республикаси Давлат хавфсизлик хизмати Тергов бошқармаси. – ДХХ ТБ архиви. – Жиноят иши материаллари № 4/20-2020.

5. Константинова А. М. 2020 йил 1 майда Сардоба сув омбори тўғони ёрилиши оқибатларининг таҳлили [Матн] / А. М. Константинова, Е. А. Лупян // Ер шарини космосдан масофадан туриб зондлашнинг замонавий муаммолари. – 2020. – Т. 17, № 3. – Б. 261–266. – DOI: 10.21046/2070-7401-2020-17-3-261-266. (рус тилида).